

УДК 631.155
© 2010

В.В. Россоха,
кандидат
економічних наук

Національний
науковий центр
«Інститут
аграрної економіки»

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ У СОТ

Проаналізовано рівень державного протекціонізму аграрного сектора економіки в динаміці. Розкрито проблеми бюджетної політики при використанні програмно-цільового методу. Розроблено методичні підходи до розподілу фінансових ресурсів підтримки сільського господарства в межах державних цільових програм.

Позитивні макроекономічні зміни і поліпшення загального фінансового стану останніми роками сприяли підвищенню рівня державного протекціонізму аграрного сектора економіки України. Якщо в 2000—2004 рр. середньорічна сума бюджетних відрахувань на підтримку сільського господарства становила 1 млрд грн, то в 2005 р. вона зросла вдвічі, а в 2006 і 2007 рр. галузь отримала 6,6 і 8,1 млрд грн відповідно. Аналіз структури відрахувань показує, що в 2000—2001 рр. найбільше бюджетних коштів витрачалося на часткове зниження ставки кредитів комерційних банків та фінансування лізингових операцій і установ вищої аграрної освіти. За період 2002—2007 рр. бюджетні кошти було спрямовано на підтримку виробництва продукції рослинництва і тваринництва, пільгове кредитування на основі часткової компенсації процентної ставки кредитів комерційних банків, селекцію в рослинництві і тваринництві, часткову компенсацію вартості складної вітчизняної техніки, посадку і догляд за молодими садами, виноградниками і ягідниками, підготовку кадрів для аграрного сектора установами вищої сільськогосподарської освіти.

У вирішенні завдань державного сприяння розвитку сільського господарства, підвищення рівня конкурентоспроможності й ефективності виробництва важливу роль відведено програмно-цільовим методам управління, дієвим інструментом яких є державні цільові програми (ДЦП), розроблення, затвердження й реалізація яких регулюються Законом України «Про державні цільові програми» [5]. Головна мета розроблення ДЦП полягає в концентрації наяв-

них ресурсів на вирішення найважливіших проблем соціально-економічного розвитку галузі, підвищенню ефективності бюджетних витрат, переорієнтації бюджетного процесу на досягнення кінцевих результатів, що відповідають стратегічним напрямом аграрної політики. Проте використання програмно-цільового методу в Україні свідчить про значні проблеми бюджетної політики [3]:

недосконалість механізму врахування ДЦП у процесі формування й виконання державного бюджету, що призводить до безконтрольності й непрозорості фінансових потоків;

неузгодженість фінансування державних цільових програм з можливостями бюджету впродовж усього періоду їх виконання;

неув'язка рівня фінансування заходів ДЦП за рахунок бюджету з рівнем їх фінансування з інших (позабюджетних) джерел;

дублювання завдань і заходів ДЦП у зв'язку з великою кількістю напрямів і державних цільових програм за низького рівня програмної і міжпрограмної погодженості;

відсутність надійного моніторингу і контролю виконання державних цільових програм та неможливість оперативного розроблення і здійснення заходів щодо підвищення ефективності використання бюджетних коштів;

неврахування потреб потенційних користувачів у інноваційній продукції, а відтак і наявність недоліків у фінансовому забезпеченні реалізації науково-технічних програм і наукової частини ДЦП.

Потребує вдосконалення і механізм розподілу грошових коштів державних цільових про-

Основні завдання бюджетної підтримки сільського господарства в межах фінансування державних цільових програм

грам з підтримки сільськогосподарських товаровиробників, 80% яких одержують великі сільськогосподарські структури холдингового типу, залишаючи осторонь дрібний аграрний бізнес.

Реалізація Україною курсу на перехід до інноваційної моделі розвитку економіки, інтеграція з Європейським союзом (ЄС), вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) висувають вимоги до адаптації процедур формування бюджету згідно із законодавством ЄС, складання бюджету в програмно-цільовому форматі, вдосконалення методів розроблення і виконання державних цільових програм. При цьому слід ураховувати, що для нормального функціонування суб'єктів господарювання в умовах нестабільності ринкового середовища, необхідності періодичного техніко-технологічного оновлення виробництва формування фінансових ресурсів повинно здійснюватися так, щоб темпи їх зростання випереджали темпи підвищення цін на використані у виробництві матеріальні ресурси й послуги. Проте за період 2004—2007 рр. ціни на продукцію сільського господарства зросли приблизно на 18,5%, а на пально-мастильні матеріали, мінеральні добрива і засоби захисту рослин — на 140, 70 і 110% відповідно. Нині лише для досягнення еквівалентності в товарообміні між аграрною сферою економіки і промисловістю, продукція якої використовується в сільськогосподарському виробництві,

в аграрну галузь необхідно щорічно спрямовувати з Державного бюджету та інших джерел фінансування 10 млрд грн [3].

Потребу в грошових коштах для підтримання еквівалентності цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, а також спожиті агротехнічні, агросервісні та інші послуги для аграрного виробництва можна визначити як їх сумарну вартість, скориговану на різницю в індексах цін, що склалися в міжгалузевому товарообміні, з урахуванням коефіцієнта інфляції за досліджуваний період:

$$\sum D = (C_p + A_t + A_n + Q_u) \times (I_p - I_s) \times k_i, \quad (1)$$

де $\sum D$ — сума потреби в грошових коштах для підтримки цін; C_p — вартість використаної в процесі виробництва промислової продукції (пального, запчастин, хімікатів тощо); A_t , A_n — надані сільському господарству відповідно агротехнічні і агрохімічні послуги; Q_u — інші послуги; I_p — індекс цін на промислову продукцію і послуги; I_s — індекс цін на сільськогосподарську продукцію; k_i — коефіцієнт інфляції (визначається за даними Держкомстату України).

При постійному дефіциті фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, необхідності забезпечення їх відносного збільшення важливою умовою залишається ефективне використання коштів, особливо обмежених бюд-

жетних асигнувань, спрямованих на підтримку сільськогосподарського виробництва. До того ж із вступом України до СОТ постає питання щодо реструктуризації сукупного виміру підтримки аграрного сектора економіки згідно з установленними цією організацією вимогами, що розподіляються на три чітко визначені категорії (мовою СОТ — «жовтий/блакитний/зелений кошик»). Основні завдання аграрної політики стосовно бюджетної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва наведено на рисунку.

За умови сукупної підтримки («жовтий кошик» або «*de minimis*») стимулюються обсяги виробництва продукції. Згідно з правилами СОТ, для країн, що розвиваються, мінімально дозволений рівень підтримки становить до 10% загальній вартості окремого товару і 10% загальній вартості усієї виробленої сільськогосподарської продукції, а для розвинених країн світу ці мінімальні рівні дорівнюють 5% загальній вартості товару, виробленого у відповідному році (за умови підтримки, яка надається конкретному продукту як продуктова), і 5% загальній вартості всієї сільськогосподарської продукції, виробленої у відповідному році (у разі непродуктової підтримки, не пов'язаної з конкретним продуктом) [4].

Установлену прийнятою Угодою країн-членів СОТ межу «*De minimis*» можна визначити за допомогою формули:

$$C_{\text{ин}} = \frac{B_{\text{cx}} \times \text{de min}}{100} \quad (2)$$

Обсяг бюджетного фінансування ресурсно забезпечення конкретної програми визначається за формулою:

$$O_f = [(n_1 P_1 + \dots + n_m P_m) \times Q \times W_f] : 100, \quad (3)$$

де: O_f — обсяг потреби в бюджетному фінансуванні ресурсного забезпечення; n_1, \dots, n_m — норматив конкретного технологічного ресурсу Програми на одиницю площі або голову худоби (добрив, кормів, засобів захисту тощо); P_1, \dots, P_m — відпускна ціна одиниці ресурсу; Q — показник обсягу Програми; W_f — відсоток відшкодування ресурсу за рахунок засобів державного бюджету; 100 — визначення розміру відсоткового відшкодування.

Розподіл бюджетних коштів щодо заходів «жовтого кошика», що передбачають підтримку продовольчої безпеки всередині країни і нарощування експортного потенціалу, здійснюється за допомогою формули:

$$K_i = \frac{(\alpha V_s^i + \beta V_e^i)}{2}, \quad (4)$$

де: K_i — частка i -го продукту в продуктової підтримці; V_s^i — частка i -го продукту у валовій вартості сільськогосподарської продукції; V_e^i — частка i -го продукту у вартості експорту сільськогосподарської продукції; i — вид сільськогосподарської продукції; α — коефіцієнт регулювання самозабезпечення країни до рівня 100% i -м продуктом; β — коефіцієнт цінової конкурентоспроможності i -го продукту, визначається за формулою:

$$\beta = \frac{100 - \Delta P}{100} \quad (5)$$

Зазначимо, що вітчизняна продукція може бути конкурентоспроможною при $\beta \geq 1$.

Різниця ринкових цін (ΔP) як відсоткове співвідношення різниці між внутрішніми цінами реалізації сільськогосподарської продукції і зовнішніми (цінами на кордоні України) та відповідних зовнішніх (цін на кордоні) визначається за формулою:

$$\Delta P = \frac{P_v - P_w}{P_w} \times 100, \quad (6)$$

де: P_v — внутрішня ціна реалізації сільськогосподарської продукції виробниками; P_w — зовнішня довідкова ціна, яка визначається за формулою:

$$P_w = P_g \times G_o \times K_k - T, \quad (7)$$

де P_g — ціна на кордоні України на умовах FOB або CIF; G_o — обмінний курс Національного банку України; K_k — коефіцієнт поправки на якість; T — витрати на перевезення, зберігання і переробку одиниці продукції.

З огляду на викладене зазначимо, що показник K_i дає змогу обґрунтовано перерозподіляти бюджетні кошти між сільськогосподарськими продуктами, а відповідно і між товаровиробниками. Держава, балансує між внутрішнім і зовнішнім попитом на продукти, може стимулювати виробництво найбільш суспільно корисної продукції. Такий методичний підхід дає змогу прогнозувати необхідні обсяги бюджетних коштів у майбутньому [2].

Заходи щодо підтримки аграрного сектора, які не стосуються цінової підтримки, не впливають або мінімально впливають на виробництво і торгівлю сільськогосподарською продукцією, фінансуються лише з державного бюджету, не обмежуються правилами СОТ і належать до «зеленого кошика». Такі заходи включають витрати на створення продовольчих резервів державної безпеки, фінансування дослідницьких, навчальних, консультаційних і маркетингових програм, боротьбу із шкідниками і хворобами, страхування і гарантування безпеки доходів, відшкодування збитків від стихійних лих,

допомогу структурної перебудови галузі, охорону довкілля, розвиток інфраструктури села не виробничого призначення. Для прикладу, в США витрати на продуктову підтримку («жовтий кошик») становлять 5 млрд дол. США в рік, а на заходи «зеленого кошика» — перевищують 45 млрд дол. США [5]. Лише на державне страхування фермерських господарств ФРН щорічно виділяє близько 2 млрд євро [1].

Значні можливості державної підтримки аграрного сектора в рамках правил СОТ відкриваються і у вигляді прямих виплат за скорочення виробництва («блакитний кошик»), що надаються за умови обмеження посівних площ і поголів'я худоби з розрахунку на 1 га посівів і 1 гол. тварин. Такої підтримки в Україні досі не було. Проте не виключено, що в майбутньому ці заходи можуть підтримуватися державою, оскільки вони не заборонені правилами СОТ, а можливі обсяги підтримки в абсолютному і відносному вимірюваннях досить значні. Так, у країнах ЄС дотації на одну корову в рік становлять 232 євро. У майбутньому сільськогосподарські товаровиробники України можуть також розраховувати на аналогічні виплати.

Ефективність використання бюджетних фінансових ресурсів значною мірою залежить від їхнього спрямування. Очевидно, слід використовувати бюджетні асигнування в основному на придбання найважливіших матеріальних ресурсів, що істотно впливають на вирішення проблем. Визначення ефективності бюджетного фінансування цільових програм розвитку аграрного виробництва має базуватися на загальній методиці оцінювання ефективності інвестицій, основу якої становлять 2 складові: економічний ефект (E_{ef}) і обсяг фінансування, тобто необхідні витрати (Z_i) для досягнення поставленої мети. За характером і впливом на результати виконання програми критерії ефективності бюджетного фінансування можна віднести до 3-х основних кваліфікаційних груп: загальні оцінні, опосередковані і прямі оцінні (для відповідної програми).

Суть економічного ефекту полягає в результативності будь-якого заходу, вираженого в грошовому еквіваленті. Для державних цільових програм розвитку аграрного виробництва досягнення необхідного економічного ефекту водночас є метою конкретної програми. При цьому економічна ефективність конкретної цільової програми визначається як:

$$E_{ef} = \frac{D_i - Z_i}{Z_i} = \frac{\Pi_i}{Z_i}, \quad (8)$$

де E_{ef} — економічна ефективність цільової програми; D_i — доходи від реалізації цільової про-

грами; Z_i — понесені витрати на реалізацію цільової програми; Π_i — отриманий прибуток від реалізації конкретної програми.

Якщо цільова програма розрахована на декілька років, то додатково визначається окупність вкладень на реалізацію програми:

$$O_i = \frac{Z_i}{\Pi_i}. \quad (9)$$

Економічну ефективність використання бюджетних коштів на реалізацію конкретної державно-цільової програми розвитку аграрного виробництва можна визначити такими критеріями:

$$E_{bf} = \frac{Q_i/F_i}{Q_0/F_0} = \frac{Q_i F_0}{Q_0 F_i} \quad \text{або} \quad E_{bf} = \frac{\Pi_i/F_i}{\Pi_0/F_0} = \frac{\Pi_i/F_0}{\Pi_0/F_i}, \quad (10)$$

де E_{bf} — ефективність бюджетного фінансування; Q_i — оцінна вартість отриманої за програмою продукції по зівставних цінах; F_i — фізичний обсяг виробництва (площа посіву, поголів'я худоби); Q_0 — оцінна вартість програмної продукції за зівставними цінами (за даними Держкомстату); F_0 — фізичний обсяг виробництва програмної продукції за останні 3 роки; Π_i — прибуток, визначений за показниками цільової програми; Π_0 — прибуток програмних видів продукції в базовому періоді (за 3 попередні роки).

Показник приросту продуктивності, прибутковості та прибутку, досягнутий внаслідок реалізації програми і скоригований на коефіцієнт бюджетного фінансування програми, визначається за формулами:

$$E_{bf} = (Y_i - Y_0)k; \quad E_{bf} = (D_i - D_0)k; \quad E_{bf} = (\Pi_i - \Pi_0)k, \quad (11)$$

де k — коефіцієнт бюджетного фінансування програми (відношення бюджетного фінансування на придбання ресурсів до повної технологічної потреби в ресурсах на досягнення мети програми), який визначається формулою:

$$k = \frac{F_b}{F_n}, \quad (12)$$

де F_b — бюджетне фінансування на придбання ресурсів програми; F_n — повне технічне забезпечення програми відповідними ресурсами з усіх джерел фінансування.

Одержані таким чином показники характеризують ефективність бюджетного фінансування і рівень використання бюджетних коштів по кожній з прийнятих державних цільових програм на загальнодержавному, регіональному рівнях і по кожному виконавцю програми окремо.

Висновки

Створення за допомогою бюджетного фінансування сприятливого режиму інноваційного забезпечення розвитку та підвищення ефективності великих і дрібних підприємств аграрного сектора економіки, нарощування експорту виробленої продукції і протидія зазіллям імпорту харчових продуктів мають стати постійною турботою держави. Кошти державного бюджету доцільно спрямовувати на техніко-технологічне оновлення виробництва, інвестування виключно ключових заходів, що впливають на скорочення витрат, поліпшення якості робіт і продукції, виконання державних замовлень, проведення наукових

досліджень, зокрема з елітного насінництва і племінного тваринництва, організацію технологічних ярмарків, освіту, професійне навчання і перепідготовку кадрів. Ефективність державної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам необхідно оцінювати рівнем технологічного забезпечення суб'єктів господарювання, конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції, прибутковістю організаційно-правових структур. До розподілу фінансових ресурсів державних цільових програм підтримки аграрного сектора економіки необхідно залучати також асоціації сільськогосподарських товаровиробників.

Бібліографія

1. Дем'яненко М.Я. Проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ/М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина//Економіка АПК. — 2003. — № 11. — С. 57—66.
2. Державна підтримка агросфери: еволюція проблеми/[Бородіна О.М., Киричук С.В., Попова О.Л. та ін.]; за ред. О.М. Бородіної. — К.: Ін-т екон. та прогноз. НАНУ, 2008. — 264 с.
3. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері/[Гець В.М., Амоша О.І., Приходьмо Т.І. та ін]; за ред. В.М. Геця. — К.: Наук. думка, 2008. — 384 с.
4. Осташко Т.О. Приєднання до СОТ: перспективи і загрози для аграрного сектора України/Т.О. Осташко//Економіка і прогнозування. — 2003. — № 3. — С. 138—149.
5. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621—IV [Електронний ресурс]//Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
6. Россоха В.В. Роль бюджетного фінансування у підвищенні виробничого потенціалу підприємств АПК/В.В. Россоха//Облік і фінанси АПК. — 2005. — № 1. — С. 48—55.

ВІСТІ З НАУКОВИХ УСТАНОВ

МІКОЛОГІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ КИТОПОДІБНИХ

Погіршення екології водного середовища, особливо внутрішніх морів, призвело до того, що майже в усіх дельфінів, відловлених у Чорному морі, є шкіряні пошкодження і захворювання очей. Більш точні статистичні дані отримано при дослідженні тварин, утримуваних у неволі. Виявлено, що 81% тварин мали різні ураження шкіри, причому гриби ураження були в 40,5% особин. Як свідчать літературні і власні дослідження, у морських ссавців виявлено 3 роди дріжджів (2 з яких мешкають у навколишньому середовищі) і 44 роди міцеляльних грибів, в основному патогенних, з яких лише 8 родів можуть бути вільноживучими.

При обширних дерматомікозах тварини малорухливі; уражені ділянки шкіри інтенсивно покриваються сіро-коричневим нальотом і обростають діатомовими водоростями. У важких випадках у результаті септицемії прискорюється дихання, порушуються серцева діяльність і зір. Нерідко розвиваються кератити, зростає збудженість і погіршується апетит. Загальна картина грибного ураження проявлялась у значних ультраструктурних змінах клітин шкіри. Цитоплазма клітин ставала рихлою, порушувалась орієнтація пучків тонофібрил, зменшувалась їх кількість. Більш стійкими до дії літичних ферментів грибів виявились ділянки шипуватих відростків сусідніх клітин, сполучених десмосомами.

Відзначено, що зараження тварин грибами, як правило, проходить під час безпосереднього контакту особин з ґрунтом або органічним дебрисом, де мікроорганізми проживають як сапрофіти. Інфікування здійснюється при потраплянні спор на уражені ділянки шкіри або слизові оболонки.

Н.О. Андрєєва

**Інститут агроєкології УААН
В.П. Патики, академік УААН**

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України